

Marksizm ve Biz

Özgür Öztürk, Bağımsız Araştırmacı, ozgurme@yahoo.com

Nuray Ergüneş'in anısına

Ben biraz talihsiz bir kuşağın üyesiyim, var olup olmadığı bile tartışmalı "89 kuşağı"ndanım. Bizler, çocukluğumuzu ve ilk gençliğimizi 12 Eylül karanlığında geçirdik. Dünya görüşümüz son derece baskıcı, boğucu, apolitik bir ortamda şekillendi. Siyasetten korktuk, kendi içimize döndük. Toplumsal sorunlardan ziyade bireysel kaygılarımızı önemsedik. Sonuç olarak da Türkiye'nin siyasi tarihinde iz bırakamadık. 68 ve 78'in devrimci gençlerinin vurduğu damganın bir benzerini bizler vuramadık.

Her bireyin öyküsü farklıdır, ama benim kuşağımın sosyalist fikirlerle karşılaşması genellikle 80'lerin sonlarında oldu. Öncesinde mesela Mazhar Fuat Özkan, Duran Duran, Sezen Aksu dinlerdik, kısa süre sonra ise Zülfü'ye, İnti-İllimani'ye, Ahmet Kaya'ya, Grup Yorum'a geçtik. 1989 Bahar Eylemleri, ardından da Zonguldak işçilerinin Ankara'ya yürüyüşü muazzam bir heyecan yaratmıştı. Yavaş yavaş kabuğumuzu kırmaya, politize olmaya başlamıştık. Artık dünyaya farklı gözlerle bakıyor, daha birkaç yıl önce pek tonton bulduğumuz Özal'ın işçilerin amansız düşmanı olduğunu anlıyorduk.

Bugün "Seksenler" nostaljisi yapılıyor, oysa geniş toplum kesimleri açısından o dönem son derece zorlu geçmişti. Reel ücretler gerilemiş, darbe anayasası ile birçok temel hak iptal edilmişti. Genel bir gericilik ortamında müthiş bir sosyal çürüme başlamıştı. Şener Şen'in başrol oynadığı *Namuslu* filmi sanırım o yılların ruh halini gayet iyi yansıtır. Aslında komedi filmidir, ama çok acıklıdır.

Komedi demişken, baskının mizahı beslediğini de unutmamak lazım. Mesela *Gırgır*'ın tirajı 1980'lerin ortalarında bir milyonu geçmişti. Dünyanın en çok satan karikatür dergilerinden biri olduğu söylenirdi: ABD'deki *MAD* ve SSCB'deki *Krokodil*'in ardından üçüncü sıradaydı. Sonra *Gırgır* yavruladı, çok daha politik bir karakter taşıyan *Limon* doğdu (bugünkü *Leman*). Çaresizliğin mizahından meydan okumanın mizahına, seksenlerden doksanlara geçiyorduk.

Türkiye 12 Eylül'ün deli gömleğini üzerinden sıyrıp atmaya çalışıyordu. İşçi sınıfı silkiniyor, toplumda genel bir hoşnutsuzluk dalgası kabarıyordu. Herkes bıkmış usanmıştı.

Talihsiz bir kuşağız demiştik; tam da biz eylemler, yürüyüşler, tartışmalar yapar ve sosyalizm fikrine ısınırken dünya tarihi bambaşka yönlerde aktı. 1989-1991 kesitinde Türkiye'de siyasal uyanış yaşanırken, dünyada sosyalizm adına ne varsa güretiliyle çöktü. 1992 yılına geldiğimizde, düzen açısından artık sosyalizm

tehlikeli bir şey olmaktan çıkmış, daha da kötüsü fıkra ve eğlence konusuna dönüşmüştü. Komünizm yıkılmış, “küreselleşme” çağı başlamıştı.

12 Eylül, daha önceki devrimci kuşaklarla 89 kuşağı arasındaki bağları zaten koparmıştı. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ikinci travma oldu. Bence bu iki yenilgi 89 kuşağının Marksizmle ilişkisini anlamak açısından belirleyici önem taşıyor.

Perry Anderson “Batı Marksizmi”nin bir yenilginin ürünü olduğunu yazar. Politikaya mesafeli, felsefe ve estetik gibi teorik alanlara yoğunlaşan, entelektüel karakteri belirgin bir Marksizm türüdür bu. 20. yüzyıl başındaki Rus Marksizmine veya 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Latin Amerikan Marksizmine kıyasla devrimci niteliği epeyce törpülenmiştir. Türkiye’de benim kuşağımın da benzer bir kaderi paylaştığını ve Marksizmle ilişkisinin genel itibarıyla böyle olduğunu söyleyebilirim. Kuşkusuz entelektüel donanım bakımından bizler çok daha gerideyiz, ama bilerek veya bilmeyerek Batı Marksizminin öyküsünü yineledik. Bizden önceki kuşaklarsa bu bakımdan Ruslara veya Latin Amerikalılara daha yakınlardı.

Bu söylediklerim elbette genelleme niteliğinde. Birçok karşı örnek, itiraz getirilebilir, “Kendi adına konuş!” diyenler de olabilir. Fakat, serinkanlı bir değerlendirmenin, o dönemin *genel doğrultusunun* bu şekilde olduğunu göstereceğini düşünüyorum.

Sözünü ettiğim gelişmelerin ilginç bir yan sonucu, 89 kuşağından olup da sosyalizmle bağıını 90’larda her nasılsa sürdürebilenlerin bir kısmının akademiye yönelmesi oldu. Teorik düşünmeye yatkın muhalif gençler, 1990’lardan itibaren, kendilerine kürsülerde istihdam olanağı bulabildiler. Piyasanın yıpratıcı ilişkilerine kıyasla ehven-i şer olarak gördükleri kampüs yaşamına sığınabildiler. Sonuçta, Türkiye üniversitelerinde ciddi bir Marksist damar gelişti. İhraçlar ve tasfiyelerle şimdilerde bu damardan büyük miktarda “kan kaybı” yaşanıyor. Yine de, gerek Batı ülkelerine gerekse geç kapitalistleşmiş diğer ülkelere kıyasla memleketimizde hâlen oransal olarak (belki mutlak rakamlarla da) daha fazla sosyalist ve/veya Marksist akademisyen bulunduğunu tahmin ediyorum.

Akademide belirginleşmeye başlayan bu Marksist geleneğe ben 2000’li yıllarda katılabilirdim. Mehmet Türkay ve Fuat Ercan’ın birlikte şekillendirdiği Marmara Kalkınma kürsüsünde yüksek lisans ve doktora yapabildiğim için kendimi şanslı kabul ediyorum. Bu kürsüden, Marksist politik iktisat eleştirisi temelinde çalışmalar yürüten birçok araştırmacı yetişmiştir. Söz konusu çalışmaların önemli bir kısmı da Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları tarafından kitaplaştırılmıştır. Yine bu dönemde yayın hayatına başlayan (kısa bir süre görev yaptığım) *Praksis* dergisinin de Türkiye’de Marksist araştırmaların gelişimi açısından önemli katkılar sağladığı inancındayım. Türkiye’de akademiye yer alan Marksistler elbette bunların dışında da birçok kurum, kürsü veya oluşumda çalışmaya, üretmeye devam ediyorlar. Bir gün bu yılların tarihini yazacak

olanlar, muhtemelen Türkiye'deki sosyalist araştırmaların zenginliği ve çeşitliliği karşısında epey şaşacaklar.

Marx'ın Hegel'den alıp *Felsefenin Sefaleti*'nde biraz değiştirdiği formüle göre, tarih daima kötü yanından ilerler, bundan sonra da böyle olacaktır. nemli olan sabırla çalışmak, sınıfla birlikte sınıfın içinde mücadele vermektir. Gerisi biraz şans işidir. Gramsci'nin sevdiği ifadeyle, aklın kötümser, iradenin iyimsenmesi gerekir.

1994-2001 kesiti, Türkiye'de finans alanındaki sermayelerin olağanüstü krlar elde ettikleri bir dönemdi. "Paradan para kazanmak" (tabii, parası olanlar için) herhalde hiç bu kadar kolay olmamıştır. Bugün aşına olduğumuz birçok tüketim kalıbı ve nesnesi de ilk o yıllarda hayatımıza girdi. Cep telefonları, kişisel bilgisayarlar, zel TV kanalları, internet vb. 90'ların ikinci yarısından itibaren yaygınlaştı. Bir anlamda, hayat daha renkli hale geldi denilebilir. Gelgelelim, bu şenlikli dönem aynı zamanda siyasi bir kbustu. lke gündemine Kürt sorunu hkim olurken, hava giderek ağırlaştı, "düşük yoğunluklu iç savaş" tabir edilen bir süreç yaşandı. Süregiden askeri operasyonlar, ortalama yılda bir değişen koalisyon hkmetleri, ekonomik krizler, depremler, ölüm oruçları, siyasi İslamın yükselişi, 28 şubat... derken, şimdi geriye baktığımızda, sanki 7-8 yıl boyunca ülke olarak dayak yemişiz gibiydi.

Bu dönem tabii çok geride kaldı. şimdiki genç kuşaklar AKP'den ve Erdoğan'dan başka bir iktidar görmediler, muhtemelen pek düşünemiyorlar da. Oysa Türkiye gibi son derece dinamik, dünya ile birçok açıdan bütünleşmiş büyük bir ülkede bir tek parti hkmetinin yirmi yıla yakın devam etmesi inanılmaz bir durum.

Meselenin toplumsal yönüne baktığımızda, 2008 sonrası dünyada barbarlığın artık ufukta bir tehlike olmaktan çıkıp gündelik yaşamımızın bir parçası haline geldiğini görüyoruz. Liberal bakış açısı bu "toplumsal cinnet hali"ni anlamak, bunun tam da sermayenin işleyişinin bir sonucu olduğunu görmek istemiyor. Oysa günümüzün otoriter veya faşizan rejimleri de, Putin, Trump veya Erdoğan gibi siyasi liderler de tesadüfen ortaya ıkmadılar. Tüm bu süreçler kanımca ancak sermayenin uluslararasılaşma dinamikleri ve bunda ulaşılan düzey ile anlaşılıp açıklanabilir. Hızlı karar alabilen, yürütmenin aşırı güçlü olduğu, tabandan gelecek demokratik taleplerin polisiye tedbirlerle bastırıldığı rejimlere doğru gidişat Avrupa'da bile uzun zamandır belirgindi. 2008 krizi, rekabeti şiddetlendirerek, mevcut eğilimleri çok daha belirgin hale getirdi.

Yaşananları doğru değerlendirebilmek için en sağlam çerçeveyi hâlâ Marksizmin sunduğuna inanıyorum. Sartre, *Yöntem Araştırmaları*'nda, Marx'ın ötesine geçmeye çalışanların kural olarak onun gerisine düştüklerini yazar. Hedefi on ikiden vuran bir gözlemdir bu. Fransız filozofa göre Marksizm, "zamanımızın aşılmaz tek felsefesi"dir. Sartre'ın varoluşçu felsefesinin Marksizmin içinde mi dışında mı olduğu belki tartışma konusudur, ama kendisi Marx'a saygıda kusur etmez.

Kapitalizm koşullarında Marx'ı aşmanın olanaksızlığı, ışık hızını pratikte geçmenin olanaksız olmasına benziyor. Zira Marx, *Kapital*'de kapitalist sistemin en derin sırlarını ortaya çıkarmış, değeri, artı değeri, sömürünün varlığını kanıtlamıştır. Bu olgular yerinde durdukça Marx'ın etkisi de devam edecektir diye düşünüyorum. Engels'in belirttiği gibi, Marx, büyüklüğünü hasımlarının bile teslim ettiği bir düşünür ve devrimciydi. Üstelik *Kapital* aynı zamanda kriz teorisi, kâr teorisi, para teorisi, rant teorisi gibi konular da içeriyor ve bunlar da güncelliğini koruyor. Örneğin 2008 küresel krizinden sonra tüm dünyada Marx'ın yapıtlarının hızla çok satar haline geldiğini görüyoruz. Veya *Komünist Manifesto*'nun birçok pasajında sermayenin dünya yüzüne nasıl yayıldığı, katı olan her şeyi nasıl buharlaştırdığı gibi güncel konular son derece canlı bir dille işleniyor. Modern dünyanın birçok yönünü anlamak için Marx'ı okumak gerekiyor. Örnekler çoğaltılabilir. *Kapital*'in, *Komünist Manifesto*'nun, Lenin'in *Emperyalizm* kitabının ve diğer Marksist klasiklerin döne döne okunması salt edebi değerlerinden kaynaklanmıyor.

Diğer taraftan, Marksizmin gücü sadece bilimsel üstünlüğünden ileri gelmiyor elbette. Günümüzde geniş kitlelerin ve ezilenlerin ihtiyaçlarına doğru dürüst yanıt üretebilen en etkili akımın hâlâ Marksizm olduğu kanısındayım. Kapitalist sistem içinde reformlar vb. yoluyla bazı geçici kazanımlar elde etmek belki mümkündür. Fakat, mesela Keynesçilerin veya Karl Polanyi taraftarlarının hayalini kurduğu türden "rasyonel" bir kapitalizm olanaksızdır. Bu sistemi siyaseti, ekonomisi, kültürü ve her şeyiyle değiştirmeden insanca yaşama ihtimali yoktur. Bence 1945-70 arası döneme dair "Altın Çağ" masalından da artık kurtulmamız, işlerin normale dönmesini bekleyerek ömür tüketmekten vazgeçmemiz gerekiyor. Modern teknolojinin sunduğu olanaklarla, günümüzde piyasa ekonomisinden çok daha etkin işleyecek ve temel toplumsal sorunlara anlamlı çözümler sunabilecek bir planlı ekonomi oluşturmak mümkün, buna kafa yorsak ve bu yönde çaba göstersek sanırım daha iyi olacak.

Her şeye rağmen, önümüzdeki dönemde, baskıcı rejimler karşısında tüm dünyada sosyalizmin yeniden yükselişe geçeceğini tahmin ediyorum. Yüz yıl önce olduğu gibi yine bir "devrimler çağı" açılabilir veya açılmayabilir; ama her durumda, sosyalizm fikrinin alıcısı otuz yıl öncesine kıyasla çok daha fazla olacaktır.

89 kuşağı sevaplarıyla ve daha çok da günahlarıyla yerini sonraki kuşaklara bıraktı. Gençlerin Marx'la ve Marksizmle ilişkisi kendine özgü bir yoldan geliyor. Günümüzün yeni toplumsal koşullarına göre şekillenecek bir siyasal akla, aklın yanı sıra cesarete, iradeye ve sabra da ihtiyacımız var. Eşit ve özgür bir dünya kurma mücadelesi her şeye rağmen devam edecek ve bir gün mutlaka hedefe ulaşılacaktır diye düşünüyorum.